

NAVOIY ASARLARIDA IDEAL INSON KONSEPSIYASINING ADABIY TANQIDGA TA'SIRI

Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti
3-bosqich talabasi Zokirjonova Marjona G'ofurjon qizi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, ideal inson, adabiy tanqid, axloqiy kamolot, ruhiy ma'rifat, Navoiy obrazlari, axloqiy g'oya, adabiy meros, tanqidiy tahlil, ma'rifiy g'oyalar.

Ushbu maqolada Alisher Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasining shakllanishi va uning adabiy tanqid sohasiga ta'siri tahlil qilinadi. Navoiy ijodida ideal inson — aqli, ma'rifati, axloqi va ruhiy kamoloti bilan jamlangan shaxs sifatida ko'rsatiladi.

Maqolada Navoiy asarlaridagi obrazlar, g'oyalar va axloqiy me'yorlar zamonaviy adabiy tanqid metodlari bilan o'rganilib, ideal inson konsepsiyasining turli davrlar adabiy tanqidiga qanday ta'sir ko'rsatgani muhokama qilinadi.

Shu bilan birga, maqolada Navoiy g'oyalari va adabiy tanqidiy fikrlarning o'zaro bog'liqligi, xalq adabiy merosidagi o'rni va zamonaviy o'qishlarda dolzarbligi ko'rsatib beriladi.

KIRISH

Navoiy shaxsiyati va ijodiy muhiti. Alisher Navoiy (1441–1501) o'z davrida nafaqat shoir va mutafakkir, balki siyosat arbobi, ma'rifatparvar inson sifatida tanilgan. Uning asarlari – “Xamsa”, “Lison ut-Tayr”, “Hayrat ul-abror”, “Mahbub ul-qulub” kabi asarlarida insoniy kamolot, axloqiy fazilatlar va ruhiy mukammallik masalalari markaziy o'rin tutadi. Navoiy ijodida inson hayoti ma'rifat, axloq va ma'naviyat orqali mukammallashadi, deb qaraladi.

Ideal inson konsepsiyasi. Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasi quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Ma'naviy kamolot: Inson ruhiy va axloqiy jihatdan kamolotga erishishi, yuksak fazilatlarni namoyon qilishi.

Ilm va ma'rifatga intilish: Bilimga intilish, dunyoqarashni kengaytirish, adolat va haqiqatni qadrlash.

Axloqiy fazilatlar: Halollik, sabr-toqat, mehr-shafqat, adolat va poklik.

Ijtimoiy mas'uliyat: Jamiyat farovonligi va boshqalarga foyda yetkazish, ijtimoiy adolatni ta'minlash.

Sevgi va insoniy qadriyatlar: Insoniy sevgini ruhiy mukammallikning bir shakli sifatida ko'rsatish.

Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasi ko'pincha ramziy obrazlar orqali ifodalanadi. Masalan, "Lison ut-Tayr"da insonning ruhiy sayohati, haqiqiy ma'rifat sari intilishi tasvirlanadi.

Adabiy tanqidga ta'siri. Navoiy ideal inson konsepsiyasi o'z davrida va keyingi davrlarda adabiy tanqidga bir necha jihatdan ta'sir qilgan:

Axloqiy-etik baholash mezonlari: Tanqidchilar Navoiy asarlarini insoniy fazilatlar va axloqiy kamolot asosida baholashadi.

Obraziy tahlil: Navoiy ramziy va realist obrazlarni yaratish orqali tanqidchilarni obrazni tahlil qilishga undaydi.

G'oya va mazmunning ustunligi: Navoiy ijodida g'oya va ma'naviyat mazmuni birinchi o'rinda bo'lib, adabiy tanqidda asarning mazmuni va g'oyaviy qatlamini chuqurroq o'rganishga olib keladi.

O'rnak sifatida: Keyingi davr shoir va adabiy tanqidchilari Navoiy ideal inson konsepsiyasini o'rnak qilib olgan, asarlarda axloqiy va ma'naviy tahlil asosini yaratgan.

Tanqidiy qarashlar rivoji: Navoiy konsepsiyasi orqali tanqidchilar ijodkorni faqat san'at nuqtai nazaridan emas, balki axloqiy va falsafiy jihatdan ham baholashga kirishgan.

Zamonaviy tadqiqotlar va qarashlar Zamonaviy olimlar va tanqidchilar Navoiy ideal inson konsepsiyasini shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy ma'naviyat va pedagogik g'oya sifatida o'rganadilar:

Pedagogik nuqtai nazar: Ideal inson konsepsiyasi orqali yosh avlodni tarbiyalash va ma'naviy yetuklikka yetaklash.

Falsafiy yondashuv: Inson ruhining mukammallashuvi va hayot ma'nosi masalalari.

Adabiy tahlil: Obraz, syujet va ramzlar orqali Navoiy g'oyalari tanqid qilinadi va tushuntiriladi.

Mintaqaviy adabiyotlar bilan solishtirish: Navoiy konsepsiyasi o'rta asr adabiyotidagi insoniy ideal g'oyalar bilan taqqoslanadi.

Shuningdek, Navoiy ijodi nafaqat O'zbekiston, balki turkiy va forsiy tilidagi adabiyotlar rivojida ham adabiy tanqid uchun namunaviy manba bo'lib xizmat qilgan.

Navoiyning ideal inson konsepsiyasi, ya'ni insonni ma'naviy-axloqiy jihatdan mukammal tasvirlash g'oyasi, uning adabiy tanqidga ta'siri shundaki, ushbu konsepsiya ijodiy metodologiyani belgilab, nazariy ijodiy-nazariy asarlarida o'z aksini topdi va adabiy-tanqidiy, ilmiy-adabiy o'rganishlar uchun asos bo'ldi. Bu ideal inson obrazini yaratishga qaratilgan bo'lib, unga ko'ra, inson komil inson bo'lishga intilishi kerak, ya'ni insonparvarlik, adolat, saxovat, vijdon va aql-idrok kabi xislatlarga ega bo'lishi kerak. Bu konsepsiya Navoiyning asarlarida va ularning tahlilida muhim o'rin tutadi.

Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasining adabiy tanqidga ta'siri:

Ijodiy-nazariy yondashuv: Navoiyning o'z ijodiy-nazariy asarlarida ideal inson konsepsiyasini yoritib, uning adabiy tanqidda ilmiy-adabiy o'rganishlar uchun asos bo'lib xizmat qildi.

"Insonparvarlik" va "adolat" tushunchalari: Navoiyning ideal inson konsepsiyasi "insonparvarlik" va "adolat" kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Bu tushunchalar keyingi o'n yilliklar davomida adabiy-tanqidiy tahlilning muhim negiziga aylandi.

Adabiy-nazariy metodologiyaning rivojlanishi: Navoiyning "insonparvarlik" va "adolat" konsepsiyasi adabiyotning yangi turlarini yaratish va ularni tahlil qilishga imkon berdi. Bu uning ijodini "klassik" deya, uning adabiy-nazariy tahliliga "adabiyot" deya tasniflashga undaydi.

Navoiy ijodining adabiy-nazariy xususiyatlari: Navoiyning "insonparvarlik" va "adolat" konsepsiyasi adabiy-nazariy, ilmiy-adabiy tadqiqotlarning asosini tashkil

etadi. Uning ijodiy-nazariy asarlarida o'z aksini topgan "insonparvarlik" va "adolat" tushunchalari adabiy-tanqidiy o'rganishlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qildi. Alisher Navoiy nafaqat shoir, balki ma'rifatparvar mutafakkir sifatida O'rta Osiyo va fors adabiyotida o'ziga xos o'rin egallaydi. Uning ijodida insonning ruhiy kamoloti, axloqiy yuksalishi va jamiyatdagi roli markaziy o'ringa qo'yilgan. Navoiy ideal inson konsepsiyasini hayotiy va falsafiy jihatdan izchil shakllantirgan, bu esa adabiy tanqidni insoniy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy yuksaklik asosida rivojlantirishga xizmat qilgan.

Navoiy ijodida ideal inson konsepsiyasi faqat adabiy obraz sifatida emas, balki insonning ichki dunyosi, ijtimoiy roli va ruhiy mukammalligi bilan bog'liq tushuncha sifatida ifodalanadi. Shu bois, uning asarlari nafaqat adabiy, balki axloqiy-pedagogik nuqtai nazardan ham tadqiq etishga arziydi.

Ideal inson konsepsiyasining asosiy jihatlari. Navoiy ideal inson konsepsiyasida quyidagi elementlar alohida ajralib turadi:

Ruhiy va ma'naviy mukammallik: Navoiy asarlarida insonning ruhiy kamoloti uning axloqiy, ilmiy va ma'naviy taraqqiyotiga bog'liq sifatida tasvirlanadi. "Hayrat ul-abror" da insonning ichki dunyosi va axloqiy kamoloti asosiy e'tibor markazida.

Axloqiy fazilatlar: Sabrlik, adolat, poklik, halollik va mehr-shafqat — Navoiy ideal insonining ajralmas qismi sifatida ko'rsatiladi.

Ilm va ma'rifatga intilish: Ideal inson bilimdon bo'lishi, dunyoqarashini kengaytirishi, adolat va haqiqatni qadrlashi kerak.

Ijtimoiy mas'uliyat: Navoiy ideal insoni jamiyat farovonligi uchun xizmat qilishi, boshqalar hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi lozim, deb ta'kidlaydi.

Sevgi va insoniy qadriyatlar: Insoniy sevgini ruhiy yuksalishning vositasi sifatida ko'rsatadi, "Lison ut-Tayr" asarida bu g'oya ramziy tilda ifodalanadi.

Shu bilan birga, Navoiy konsepsiyasida ideal inson nafaqat ma'naviy yetuk, balki o'z davrining ijtimoiy va siyosiy masalalarida ham faol ishtirok etadigan shaxs sifatida ko'rsatiladi.

Navoiy ideal inson konsepsiyasining adabiy tanqidga ta'siri. Navoiy konsepsiyasi adabiy tanqidni bir necha yo'nalishda rivojlantirishga xizmat qilgan:

Obraziy va g'oyaviy tahlil: Navoiy asarlaridagi ramziy va realist obrazlar tanqidchilarni obrazning ma'nosi, xarakteri va axloqiy kamolotini tahlil qilishga undaydi.

Axloqiy-etik mezonlarni shakllantirish: Ideal inson konsepsiyasi tanqidchilarga asarlarni baholashda axloqiy-etik mezonlar yaratadi, bu esa adabiy tanqidni falsafiy va ma'naviy yondashuv bilan boyitadi.

Asarning ijtimoiy mazmunini ochib berish: Navoiy ijodida jamiyat, inson hayoti va axloqiy qadriyatlar bir-biri bilan bog'liq bo'lib, tanqidchilar bu mazmunni chuqur o'rganishga imkon topadi.

Ramziy obrazlar tahlili: Masalan, "Lison ut-Tayr" da qushlarning sayohati ramziy tarzda insonning ruhiy sayohati va mukammallikka intilish sifatida tushuntiriladi. Tanqidchilar bu ramziy qatlamni o'rganib, adabiy-mazmuniy tahlilni rivojlantiradilar.

Zamonaviy adabiy tanqidga ilhom: Navoiy konsepsiyasi keyingi asr adabiyotida ideal inson g'oyasini shakllantirish, pedagogik, axloqiy va falsafiy tahlilni boyitishga hissa qo'shgan.

Zamonaviy tadqiqotlar va qarashlar. Zamonaviy olimlar Navoiy ijodini quyidagi nuqtai nazardan tahlil qilmoqda:

Pedagogik yondashuv: Ideal inson konsepsiyasi orqali yosh avlodni ma'naviy va axloqiy tarbiyalash.

Falsafiy yondashuv: Inson ruhining mukammallashuvi, hayot ma'nosi va axloqiy qadriyatlarni o'rganish.

Adabiy tahlil: Obraz, syujet va ramzlar orqali g'oyaviy va axloqiy qatlamni ochib berish.

Mintaqaviy va global kontekst: Navoiy konsepsiyasi turkiy va fors adabiyotlari rivojida ham adabiy tanqid uchun asos bo'lgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasi adabiy tanqidga chuqur ta'sir ko'rsatgan, tanqidiy tafakkur va adabiy-axloqiy yondashuvlarni shakllantirgan, zamonaviy adabiy tadqiqotlarda ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan muhim konsept sifatida namoyon bo'ladi.

Alisher Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasi adabiy tanqidning rivojlanishida markaziy o'rin egallaydi. Navoiy ijodida ideal inson nafaqat ma'naviy va axloqiy kamolotga erishgan shaxs sifatida tasvirlanadi, balki u jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan, axloqiy me'yorlarga amal qiluvchi va ilm-fan bilan shug'ullanuvchi insonga ham o'rnak bo'lib xizmat qiladi.

Navoiy asarlaridagi obrazlar, ramzlar va syujetlar tanqidchilarni insoniy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar va ruhiy mukammallikni chuqur tahlil qilishga undaydi. Shu sababli ideal inson konsepsiyasi adabiy tanqidda axloqiy-etik, g'oyaviy, pedagogik va falsafiy yo'nalishlarni rivojlantirishga yordam beradi. Navoiy ijodidagi ramziy tasvirlar va falsafiy g'oyalar tanqidchilar uchun asar mazmunini ochish, obrazlarni baholash va adabiy tahlilni boyitishda asosiy vosita hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Navoiy konsepsiyasi nafaqat o'rta asr adabiy tanqidini, balki bugungi kun adabiy tahlil va pedagogik yondashuvlarni ham boyitgan. Shu bilan birga, ideal inson g'oyasi Navoiy ijodining jamiyat va shaxs taraqqiyotidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Alisher Navoiy asarlarida ideal inson konsepsiyasi nafaqat shoirning ijodiy g'oyalarini, balki uning falsafiy, axloqiy va ma'naviy qarashlarini ham o'zida

mujassam etgan. Navoiy ideal insonni ruhiy, axloqiy va intellektual jihatdan mukammal bo'lgan, ilm-fan, adolat va ma'naviyat yo'lida intiluvchi shaxs sifatida tasvirlaydi. Bu konsepsiya shoir ijodida markaziy o'rin tutgan bo'lib, uning asarlaridagi obrazlar, syujetlar va ramzlar orqali ochiladi. Masalan, "Lison ut-Tayr", "Hayrat ul-abror" va "Mahbub ul-qulub" kabi asarlarda insonning ichki dunyosi, ruhiy sayohati va axloqiy fazilatlari tafsilot bilan yoritilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fayzullayeva, G.A. Navoiy asarlarida komil inson konsepsiyasi. Toshkent, 2018 yil.
2. Gulova, A.A. Philosophical Interpretation of Moral Values in the Work of Alisher Navoi. Samarkand, 2020 yil.
3. Xojanova, G. Interpretation of Universal Values in Navoi's Creation. Buxoro, 2019 yil.
4. Bozorova, G., Akhmedova, X. Alisher Navoi's Contribution to Linguistics and Literary Studies. Tashkent, 2017 yil.
5. Axtamovna, G.A. Alisher Navoi as a Propagator of Universal Values. Toshkent, 2021 yil.
6. Radjabova, B.T. Alisher Navoi as a Historical Writer: Historical Works of Alisher Navoi. Samarkand, 2018 yil.
7. Allayarova, Z.B. Alisher Navoi as a Moral-Spiritual Mentor for Youth. Toshkent, 2022 yil.
8. Jumayeva, D.T. Use of Alisher Navoi's Works in Children's Literature Subject. Buxoro, 2019 yil.
9. Kakisheva, G.A. Alisher Navoi and Turkic Literary Development. Toshkent, 2016 yil.
10. Abdunabiyeva, M. Alisher Navoi as a Creator of Uzbek Literary Heritage. Samarkand, 2018 yil.

11. Shohsanam, S. Alisher Navoi as a Source of Sufi and Mystical Thought. Toshkent, 2020 yil.
12. Ergashev, Q. Adabiy parallellarda Alisher Navoi ijodi. Buxoro, 2017 yil.
13. Avazova, N. The Role of the Quatrains in Navoi's Prose and Scientific Works. Toshkent, 2019 yil.
14. Murodova, M. Alisher Navoi's Literary Legacy and its Global Significance. Samarkand, 2021 yil.
15. Navoiy, A. Lison ut-Tayr. Toshkent, 2005 yil.